

Ἐλευθερία καὶ ἐκπαίδευση τῶν φυλάκων στὴν πλατωνικὴ Πολιτεία

Ἐλένης Κακλαμάνου*

Ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας, καθὼς καὶ οἱ πολλαπλὲς νοηματοδοτήσεις καὶ χρήσεις της, ἂν καὶ δὲν κατέχει κεντρικὴ θέση στοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους, μπορεῖ νὰ μελετηθεῖ ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς πλατωνικῆς μεταφυσικῆς, πολιτικῆς σκέψης καὶ ψυχολογίας¹. Γιὰ παράδειγμα, ὁ Dorter ὑποστηρίζει ὅτι ὁ μῦθος τοῦ Ἡρῶς στὸ τέλος τῆς Πολιτείας ἀποτελεῖ τὴν πρώτη διατύπωση τοῦ προβλήματος τῆς ἐλεύθερης βούλησης², ἐνῶ πολὺ μελάνι ἔχει χυθεῖ γιὰ τὴν κριτικὴ καὶ ἀπόρριψη τῆς ἀποκαλούμενης δημοκρατικῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τὸν Πλάτωνα στὸ 8ο Βιβλίο τῆς Πολιτείας³. Μποροῦμε λοιπὸν νὰ ἀνιχνεύσουμε συζητήσεις ποὺ ἀφοροῦν τὴν ἐλευθερία εἴτε ὡς μία κριτικὴ στὴ δημοκρατία εἴτε ὡς μία προσέγγιση τῆς ἐλευθερίας ὡς κυριαρχίας τοῦ ἔλλογου στοιχείου στὴν ἀνθρώπινη ψυχή.

Στὸ συγκεκριμένο ἄρθρο, τὸ ἐνδιαφέρον μας ἐπικεντρώνεται στὴ σύνδεση μεταξὺ τῆς ἐλευθερίας τῆς πόλεως καὶ ἐκπαίδευσης τῶν

---

* Ἡ Ἐλένη Κακλαμάνου εἶναι Ἐπίκ. Καθηγήτρια τοῦ Τμήματος Φιλοσοφικῶν καὶ Κοινωνικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης.

1. Γιὰ μία συνολικὴ ἀποτίμηση τῆς πλατωνικῆς ἔννοιας τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν διαφορετικῶν προσεγγίσεων βλ. F. D. Muller Jr, "Platonic Freedom", στό: D. Smidtz, C. E. Pavel (ἐπιμ.) *The Oxford Handbook of Freedom*, Oxford University Press, Oxford 2016, σσ. 143-159.

2. K. Dorter, "Free Will, Luck, and Happiness in the Myth of Er", *Journal of Philosophical Research* 28 (2003), σ. 132.

3. βλ. μεταξὺ ἄλλων T. Samaras, *Plato on Democracy*, Peter Lang, New York 2004· M. Schofield, *Plato: Political Philosophy*, Oxford University Press, Oxford 2002· M. H. Hansen, "Democratic Freedom and the Concept of Freedom in Plato and Aristotle", *Greek Roman and Byzantine Studies* 50 (2010), σσ. 1-27· C. Johnson and N. D. Smith, "What is liberty for? Plato and Aristotle on political freedom", *Skepsis* 12 (2001), σσ. 78-84.

φυλάκων στην *Πολιτεία*, σε μία δηλαδή όχι ιδιαίτερα καθαρή έκφραση της ἐλευθερίας στο ἐν λόγω πλατωνικό ἔργο. Μία ἀπὸ τις πολλαπλές νοηματοδῆσεις τῆς ἐλευθερίας στὸν ἀρχαῖο κόσμος εἶναι καὶ ἡ χρῆση τῆς ὡς συνώνυμης τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ αὐτοκυριαρχίας μιᾶς πόλεως. Τὸ ἀντίθετο μιᾶς ἐλεύθερης ἢ αὐτόνομης πόλεως εἶναι ἡ ὑπήκοος ἢ ὑπόδουλος πόλις. Αὐτὴ ἡ μορφή ἐλευθερίας συνδέεται μὲ τὴν ἱκανότητα μιᾶς πολιτείας νὰ προστατεύεται ἀπὸ ἐξωτερικούς ἐχθρούς καὶ δὲν ἀφορᾷ ἀναγκαστικά μόνον τις δημοκρατικὲς πόλεις⁴. Στὸν Πλάτωνα ἡ ἐξασφάλιση τῆς ἐλευθερίας τῆς πόλεως εἶναι ἄμεσα συνυφασμένη μὲ τὴν τάξη τῶν φυλάκων καὶ ἀφορᾷ τὴν προστασία τῆς ἀπὸ ἐξωτερικούς καὶ ἐσωτερικούς ἐχθρούς ἀλλὰ καὶ τὴν εὐρυθμὴ λειτουργία τῆς. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ ἐκπαίδευση τῶν φυλάκων στὴν ἰδανικὴ πλατωνικὴ Πολιτεία εἶναι ἐπίμονη καὶ μακροχρόνια. Ἐξάλλου, ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη τάξη θὰ προκύψει καὶ ἡ τάξη τῶν ἀρχόντων. Ἐνῶ λοιπὸν ξετυλίγεται τὸ κουβάρι τῆς ἐκπαίδευσης τῶν φυλάκων, ὁ Πλάτων καθιστᾷ σαφὲς ὅτι ἡ ὀρθὴ ἐκπαίδευση ποὺ θὰ λάβουν οἱ φύλακες θὰ εἶναι ὁ ἐγγυητὴς τῆς ἐλευθερίας τῆς *Καλλιπόλεως*. Συγκεκριμένα, ὁ Πλάτων ὑποστηρίζει ὅτι θὰ πρέπει σὲ κάθε περίπτωση νὰ ἰσχύει ἡ θέση ὅτι οἱ φύλακες:

θὰ πρέπει ν' ἀφήνουν κάθε ἄλλη ἐνασχόληση καὶ ἀποκλειστικὴ τους δουλειὰ νὰ ἔχουν τὴν ὑπεράσπιση τῆς ἐλευθερίας μας καὶ καμιάν ἄλλη ποὺ δὲν ἔχει σχέση μ' αὐτήν, δὲ θὰ τοὺς ἐπιτρέπεται οὔτε νὰ κάνουν οὔτε νὰ μιμοῦνται ὅ,τι ἄλλο κι ἂν εἶναι· καὶ ἂν μιμοῦνται μόνον ὅ,τι ἔχει σχέση μὲ τὸν προορισμὸ τους, νὰ μιμοῦνται εὐθὺς ἀπὸ τὴν παιδικὴ τους ἡλικία, τὴν ἀντρεία δηλαδὴ, τὴ σωφροσύνη, τὴν εὐσέβεια, τὴ μεγαλοφροσύνη κι ὅλα τὰ τέτοια· ἐνῶ κάθε ταπεινὸ καὶ πρόστυχο καὶ ὅ,τι ἄλλο ἀπὸ τὰ αἰσχρὰ οὔτε νὰ πράττουν οὔτε νὰ εἶναι ἱκανοὶ νὰ τὸ μιμοῦνται, μήπως ἀπὸ τὴ μίμηση καταντήσουν νὰ γίνουν τέτοιοι⁵.

Ἀπὸ τὸ ὡς ἄνω ἀπόσπασμα γίνεται σαφὲς ὅτι ἡ ἀνατροφή καὶ ἡ ἀποστολὴ τῆς τάξης τῶν φυλάκων εἶναι ἄρρηκτα συνδεδεμένη μὲ τὴν ἐλευθερία τῆς πόλεως, καθὼς ἡ ἐξασφάλισή τῆς θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ μοναδικὴ τους ἐνασχόληση.

4. M. H. Hansen, "The 'Autonomous City-State'. Ancient Fact or Modern Fiction.," στί: M. H. Hansen and K. Raaflaub (ἐπιμ.), *Studies in the Ancient Greek Polis*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 1995 σσ. 25-28.

5. Πλάτωνος *Πολιτεία* 395a-d. Οἱ μεταφράσεις τῶν ἀποσπασμάτων ἀπὸ τὴν *Πολιτεία* εἶναι τοῦ Ἰω. Γρυπάρη μὲ μικρὲς προσαρμογές.

Ἐπιπρόσθετα, ὁ ἴδιος ὁ φύλακας θὰ πρέπει νὰ εἶναι κυβερνήτης τοῦ ἑαυτοῦ του, καθὼς «θὰ ἦταν γελοῖο ὁ φύλακας νὰ ἔχει φύλακα»⁶. Τὸ ζητούμενο ἐπομένως εἶναι ἡ ἐπικράτηση τοῦ ἔλλογου στοιχείου στὶς ψυχὲς τῶν νεαρῶν φυλάκων, ὥστε ὄντας ἕκαστος ἐξ αὐτῶν ἀπαλλαγμένος ἀπὸ φόβους, πάθη καὶ πειρασμούς, θὰ ἀποδειχτεῖ «χρησιμώτατος καὶ γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ γιὰ τὴν πολιτεία»⁷. Ἡ ἐπικράτηση τοῦ ἔλλογου στοιχείου ἐξασφαλίζει ἕναν ἐλεύθερο φύλακα σὲ ψυχολογικὸ ἐπίπεδο καὶ μία ἐλεύθερη πολιτεία σὲ πολιτικὸ ἐπίπεδο. Ὁ Πλάτων τονίζει ὅτι ὅλοι ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ λάβουν τὴν ἀπαραίτητη φιλοσοφικὴ ἐκπαίδευση ποὺ ἀπαιτεῖται προκειμένου νὰ εἶναι ἐλεύθεροι παθῶν, πειρασμῶν καὶ ἄγνοιας, μὲ τὴ δύναμη τῆς γνώσης ποὺ καθέννας ἔχει μέσα στὴν ψυχὴ του καὶ μὲ τὸ ἐργαλεῖο μὲ τὸ ὁποῖο φθάνει στὴ μάθηση:

Ἐνῶ ὁ δικός μας τώρα ὁ λόγος θέλει νὰ πῆ, πῶς ὁ καθέννας ἔχει μέσα στὴν ψυχὴ του τὴ δύναμη νὰ μαθαίνει καὶ τὸ κατάλληλο γιὰ τὴ μάθηση ὄργανο· καὶ ὅπως, ἂν δὲν ἦταν δυνατό νὰ γίνῃ διαφορετικά, θὰ ἔπρεπε νὰ στρέφῃ κανεὶς τὸ μάτι του μὲ ὅλο μαζί τὸ σῶμα του ἀπὸ τὸ σκοτεινὸ στὸ φωτεινόν, ἔτσι πρέπει νὰ στρέφῃ γύρω κι αὐτὴ τὴ δύναμη καὶ τὸ ὄργανό της μὲ ὅλη μαζί τὴν ψυχὴ του ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ γίνεται πρὸς τὸ καθαυτὸ ὄν, ὥσπου νὰ κατορθώσῃ ἐπὶ τέλος νὰ ἀτενίξῃ, χωρὶς νὰ ὑποφέρει, τὸ φωτεινότατο τοῦ ὄντος, ποὺ ἐμεῖς λέμε πῶς αὐτὸ εἶναι τὸ ἀγαθόν· δὲν εἶν' ἔτσι;⁸.

Ὁ ἀνελεύθερος ὑπολείπεται τοῦ ἐλευθέρου στὴ γνώση καὶ τὴ δυνατότητα νὰ κατευθύνει ὅλες του τὶς πράξεις πρὸς τὸ ἀγαθόν, καθὼς οἱ ἀπαίδευτοι, αὐτοὶ ποὺ ποτὲ δὲν ἀπέκτησαν πρόσβαση στὴ γνώση, δὲν θὰ μπορούσαν ποτὲ νὰ κυβερνήσουν τὴν πολιτεία⁹.

Ἄς δοῦμε ἀπὸ πῶς κοντὰ τὴ δομὴ καὶ ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον ἐξασφαλίζεται ἡ εὐρυθμὴ λειτουργία τῆς ὑπὸ ἴδρυση πόλεως. Τὸ ἄμεσο πρόβλημα ποὺ ἀπασχολεῖ τὸν Πλάτωνα εἶναι αὐτὸ ποὺ θὰ ἀπασχολοῦσε τοὺς ἰδρυτὲς κάθε πόλης: ἡ παρουσίαση μιᾶς θεμελιώδους ἀρχῆς ποὺ θὰ ἐξασφαλίζει τὴν εὐρυθμὴ λειτουργία τῆς πολιτείας. Στὴν περίπτωσή μας ἡ ὀρθότητα καὶ ἡ ἀναγκαιότητα τῆς προβαλλόμενης ἀρχῆς συνδέεται

6. Πλάτ. *Πολιτεία* 403e.

7. Πλάτ. *Πολιτεία* 413e, 4-5.

8. Πλάτ. *Πολιτεία* 518c, 3-d, 1.

9. Πλάτ. *Πολιτεία* 519b-c.

μὲ τὴν ἐπιβίωση τῆς Καλλιπόλεως. Μὲ βάση αὐτὴν τὴν παρατήρηση, ἢ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς Πολιτείας καὶ βασικὴ πηγὴ τῆς ἁρμονικῆς συνύπαρξης τῶν πολιτῶν εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς εἰδίκευσης, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία κάθε πολίτης πρέπει νὰ ἐξασκεῖ τὴν ἐργασία ποῦ τοῦ ὑπαγορεύουν οἱ φυσικὲς του ἱκανότητες. Ἐν συνεχείᾳ ἀποσαφηνίζεται ὅτι δικαιοσύνη στὴν πόλη σημαίνει πῶς κάθε ἄτομο ἐπιβάλλεται νὰ πράττει αὐτὰ ποῦ ἀρμόζουν στὴν κοινωνικὴ τάξη στὴν ὁποία ἀνήκει¹⁰. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο, ἡ συγκεκριμένη ἀρχὴ μπορεῖ νὰ περιγραφεῖ ὡς ἓνα ἄτομο/μία λειτουργία καὶ προϋποθέτει ὅτι ἐφ' ὅσον κάποιος ἀσκεῖ τὴ λειτουργία ποῦ ἡ κοινωνικὴ του τάξη τοῦ ὑπαγορεύει, δὲν μπορεῖ παράλληλα νὰ ἀσκεῖ μία λειτουργία ποῦ ἀνήκει σὲ μία ἄλλη τάξη¹¹.

Οἱ τάξεις στὶς ὁποῖες χωρίζεται ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως εἶναι ἀπόρροια τῶν ἀναγκῶν τῶν ἰδίων τῶν ἀτόμων ἀλλὰ καὶ τῆς ἰδίας τῆς πόλεως στὸ σύνολό της. Στὴ συλλογιστικὴ πορεία, μὲ δεδομένη τὴν τάξη τῶν παραγωγῶν, ἐξάιρεται ἡ σημαντικότητά τῆς τάξης τῶν φυλάκων γιὰ τὴν ἐπιβίωση τῆς πόλεως¹², καθὼς οἱ παραγωγοὶ ἐμφανίζονται ὡς φύσει ἀνίκανοι νὰ ὑπερασπισθοῦν τὴν πόλη μὲ ἀποτέλεσμα νὰ προκύπτει ἡ ἀνάγκη ὑπαρξῆς μιᾶς διακριτῆς τάξης φυλάκων ποῦ θὰ ἐπιφορτισθεῖ μὲ τὸ καθήκον προστασίας τῆς πόλεως ἀπὸ ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς καὶ ἐσωτερικὲς ἀναταραχές. Ἀπαιτεῖται ὅμως καὶ μία τάξη ποῦ θὰ ἐξασφαλίσει τὴ σωστὴ διακυβέρνηση τῆς πόλεως, ἧτοι ἡ τάξη τῶν ἀρχόντων¹³. Ἡ τάξη τῶν κυβερνώντων, περιορισμένη σὲ ἀριθμὸ¹⁴, προέρχεται ἀπὸ τὴν τάξη τῶν φυλάκων ὕστερα ἀπὸ μακροχρόνια

10. Πλάτ. Πολιτεία 432b-434c. Βλ. καὶ Πλάτ. Γοργίας 526c.

11. Γιὰ μία ἀναλυτικὴ συζήτηση τοῦ προβληματισμοῦ ποῦ τίθεται καὶ τῶν ἐναλλακτικῶν προτάσεων γιὰ τὴν ἀρχὴ ποῦ διέπει τὴν πλατωνικὴ πολιτεία βλ. C. D. C. Reeve, *Philosopher Kings: The Arguments of Plato's Republic*, Princeton University Press, Princeton 1988 σσ. 172-176.

12. Πλάτ. Πολιτεία 374a κ.έ.

13. Ὁ διαχωρισμὸς ἀνάμεσα σὲ ἄρχοντες καὶ φύλακες ἀντικατοπτρίζεται καὶ στὴν ὀρολογία τοῦ κειμένου, καθὼς οἱ ἄρχοντες ὀνομάζονται παντελεῖς φύλακες ἐνῶ οἱ φύλακες ἐπίκουροι (414b-c). Ὁ διαχωρισμὸς ἀνάμεσα σὲ παντελεῖς φύλακες καὶ ἐπικούρους ἔρχεται μετὰ ἀπὸ μία παρουσίαση τῶν δοκιμασιῶν ποῦ ἡ τάξη τῶν ἀρχόντων πρέπει νὰ ὑποστῆ προκειμένου νὰ χαρακτηρισθοῦν παντελεῖς φύλακες. Οἱ ἄρχοντες δὲν πρέπει νὰ ξεγελασθοῦν ἀπὸ τὴ βία, τὴν κλοπὴ καὶ τὴ μαγεία καὶ νὰ λησμονήσουν τὴ σωστὴ γνώμη ποῦ εἶχαν ἀρχικὰ σχηματίσει (Πλάτ. Πολιτεία 412c-414b).

14. Βλ. καὶ Πλάτ. Πολιτεία 428c, 445d.

εκπαίδευση στα μαθηματικά, την αστρονομία, την αρμονική και τέλος τη διαλεκτική¹⁵.

Έτσι, ο βασικός κορμός της *Καλλιπόλεως* αποτελείται από τρεις τάξεις: την τάξη των αρχόντων, την τάξη των φυλάκων και την τάξη των γεωργών και τεχνιτών. Βασική προϋπόθεση της δημιουργίας της πόλεως είναι η ίση μετοχή των ατόμων στην ευτυχία και ευημερία της πόλεως, καθώς ο Πλάτων ισχυρίζεται ότι η θεμελίωση της πόλεως έξ αρχής δέν προσβλέπει στην ευτυχία αποκλειστικά μιᾶς τάξης αλλά –στον βαθμό που αυτό είναι δυνατόν– όλόκληρης της πόλεως¹⁶.

Τούτη η ἀλληλεξάρτηση της δομής και λειτουργίας της πολιτείας με την ευτυχία είναι ἐπιβεβλημένη, προκειμένου νὰ ἐξασφαλισθεῖ ἡ μέγιστη δυνατή ευτυχία γιὰ τὰ μέλη της καὶ τὴν ἴδια συνολικά, καὶ ἀποτελεῖ ἀναγκαία προϋπόθεση ἡ πόλη νὰ εἶναι ἐλεύθερη¹⁷. Στὸ χωρίο 427e, ὅταν ἡ οἰκοδόμηση τῆς δίκαιης πόλεως πλησιάζει πρὸς τὸ τέλος, ὑπογραμμίζεται ὅτι ἐφ' ὅσον ἡ πόλη ἔχει σχηματισθεῖ στὴν ἐντέλεια, «ἄρα εἶναι ἀγαθὴ καὶ πρέπει νὰ ἔχει σοφία, ἀνδρεία, σωφροσύνη καὶ δικαιοσύνη»¹⁸.

15. Πλάτ. *Πολιτεία* 521c-541b. Ὁ Πλάτων, προτοῦ ἀκόμη καταστήσει σαφές τὸ εἶδος τῆς ἐκπαίδευσης ποὺ ἀπαιτεῖται γιὰ τὴν τάξη τῶν ἀρχόντων, εἰσάγει τὶς προϋποθέσεις ἐπιλογῆς τῶν ἀρχόντων ἀπὸ τὴν τάξη τῶν φυλάκων: οἱ μεγαλύτεροι σὲ ἡλικία (πρεσβύτεροι), οἱ καλύτεροι (ἄριστοι) καὶ αὐτοὶ ποὺ νοιάζονται γιὰ τὸ καλὸ τῆς πόλης (412c-d). Κυρίως: «...πρέπει νὰ τοὺς παρακολουθοῦμε [τοὺς ἄρχοντες] σὲ ὅλες τὶς ἡλικίες, ἂν εἶναι ἱκανοὶ νὰ φυλάγουν αὐτὴ τὴν ἀρχή, χωρὶς κανέναν πειρασμὸς καὶ καμιά βία νὰ τοὺς κάνουν νὰ τὴ βγάλουν ἀπὸ τὸ νοῦ τους καὶ νὰ ξεχάσουν πὼς πρέπει νὰ κάνουν πάντα ὅ,τι εἶναι καλύτερο γιὰ τὴν Πολιτεία» (412e). Στὸς *Νόμους* ὁ Πλάτων ἐπαναλαμβάνει καὶ διευρύνει τὶς προϋποθέσεις ἐπιλογῆς τῶν ἀρχόντων (690a κ.έ.). Ἡ πίστη πάντως στὸ δικαίωμα τῶν πρεσβυτέρων νὰ ἄρχουν τοὺς νεωτέρους εἶναι σταθερὴ (*Νόμοι* 690a7-8) καὶ θυμίζει τὴ σπαρτιατικὴ γερωντοκρατία.

16. Πλάτ. *Πολιτεία* 420b, 5-8.

17. Το ἄτομο δέν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη, ἀλλὰ καὶ ἡ πόλη χρειάζεται τὰ ἄτομα γιὰ νὰ ὑπάρξει. Οἱ ἀνάγκες ατόμων καὶ πόλεως ἀλλὰ καὶ ὁ στόχος γιὰ εὐτυχία συμπίπτουν.

18. Πλάτ. *Πολιτεία* 427e. Εἶδαμε ὅτι ὁ θεμέλιος λίθος τῆς πλατωνικῆς πολιτείας εἶναι ἡ ἀρχὴ ὅτι ἓνα ἄτομο δέν μπορεῖ παρὰ νὰ ἐξασκεῖ μία λειτουργία (374b6-7). Ὁ J. Ober (*Political Dissent in Democratic Athens*, Princeton University Press, Princeton 1998, σσ. 221-22), σχολιάζοντας τὴ σημασία τῆς συγκεκριμένης ἀρχῆς γιὰ τὴ σωτηρία καὶ τὴν ὀμαλὴ λειτουργία τῆς πόλεως, σημειώνει τὸ ἀσυμβίβαστο τῆς συγκεκριμένης ἀρχῆς με τὴν ἀθηναϊκὴ δημοκρατία. Ὑπογραμμίζει ὅτι βασικὸ δόγμα τοῦ ἀθηναϊκοῦ πολιτεύματος στὰ χρόνια τοῦ Πλάτωνα εἶναι τὸ δικαίωμα τῆς ἴσης συμμετοχῆς τῶν πολιτῶν στὶς κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς δραστηριότητες τῆς πόλεως. Οἱ κοινωνικὰ ἄνισοι, π.χ. λόγῳ πλοῦτου ἢ καταγωγῆς, ἦσαν πολιτικὰ ἴσοι στὴν Ἀθήνα.

Ἐάν ἐντοπισθοῦν οἱ τρεῖς πρῶτες ἀρετές, αὐτὸ ποῦ θὰ μείνει εἶναι ἡ δικαιοσύνη.

Στὴν πλατωνικὴ *Καλλίπολις* ἐπομένως ὑπάρχουν τρεῖς κοινωνικὲς τάξεις, τρεῖς λειτουργίες καὶ ἀντιστοίχως τρεῖς τύποι ἀνθρώπων. Στὴν ἐξέταση τῶν ἀρετῶν διαπιστώνεται ὅτι ἡ σοφία ἢ ἐπιστήμη εἶναι ἡ ἀρετὴ ποῦ ἐπιτρέπει στοὺς ἀνθρώπους νὰ κρίνουν σωστὰ καὶ αὐτὴν – ὅσον ἀφορᾷ τὴν πόλιν – τὴν κατέχουν οἱ ἄρχοντες. Εἶναι αὐτὴ ποῦ τοὺς ἐπιτρέπει νὰ ἐξασκήσουν σωστὰ τὴν τέχνη τῆς *φυλακικῆς*¹⁹. Ἡ δευτέρα ἀρετὴ, ἡ ἀνδρεία, ἀνήκει στὴν τάξη τῶν φυλάκων, ποῦ μέλημά της εἶναι ἡ ὑπεράσπιση τῆς πόλεως. Τί συμβαίνει ὅμως μὲ τὴ σωφροσύνη, τὴν ἀρετὴ ποῦ εἶναι ρυθμιστικὴ τῆς συμπεριφορᾶς κάθε πολίτη; Πρόκειται γιὰ μία ἰδιαίτερη περίπτωση: γιὰτὶ δὲν εἶναι ὅπως ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ σοφία, ποῦ βρίσκονται σὲ μία μόνο τάξη μέσα στὴν πόλιν καὶ τὴν καθιστοῦν ἢ ἀνδρεία ἢ σοφία, ἀλλὰ ἡ σωφροσύνη εἶναι διάχυτη σὲ ὅλη τὴν πόλιν καὶ ἔχει τὴν ιδιότητα νὰ παράγει μία διάχυτη ἀρμονία ἀνάμεσα στὶς τάξεις, εἴτε ὡς πρὸς τὴ φρόνηση, εἴτε ὡς πρὸς τὴ δύναμη, εἴτε ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ ἢ τὰ χρήματα, εἴτε σὲ ὅ,τι ἄλλο ἀπὸ αὐτά. Ὑποστηρίζεται ἐπομένως ὅτι αὐτὴ ἡ ὁμόνοια εἶναι ἡ σωφροσύνη, ἥτοι μία συμφωνία ἀνάμεσα στὰ φυσικὰ χειρότερο καὶ τὸ καλύτερο, ὅσον ἀφορᾷ τὸ ζήτημα τοῦ ποιοῦ ἀπὸ τὰ δύο πρέπει νὰ κατέχει τὴν ἐξουσία καὶ μέσα στὴν πόλιν καὶ μέσα στὸ ἄτομο²⁰.

Ἡ ἐνασχόληση μὲ τὴ δικαιοσύνη στὴν πόλιν κλείνει μὲ τὴν παρατήρηση ὅτι δὲν ὑπάρχει μεγαλύτερη ἀδικία γιὰ τὴν *Καλλίπολις* ἀπὸ τὴν πολυπραγμοσύνη καὶ τὴν ἐμπλοκὴ τῶν τριῶν τάξεων τῆς πόλεως²¹. Συνεπῶς τὸ νὰ πράττει κανεὶς ὅ,τι ἀρμόζει στὴ φύση του εἶναι πηγὴ δικαιοσύνης γιὰ τὴν πόλιν²². Ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὴν παρουσίαση τῆς δομῆς τῆς Πολιτείας, ὅπου γίνεται σαφὲς ὅτι ἡ δικαιοσύνη εἶναι ὁ καθένας νὰ πράττει αὐτὰ ποῦ τοῦ ἀρμόζουν καὶ ἡ ἀρμονικὴ συνεργασία τῶν τάξεων, ὁ Πλάτων προχωρεῖ στὴν παρουσίαση αὐτοῦ ποῦ ἔχει ἐξαγγεῖλει ὅτι εἶναι κύριο μέλημά του: ἡ ἀποσαφήνιση δηλαδὴ τῆς δικαιοσύνης στὴν

19. Πλάτ. *Πολιτεία* 428d, 6.

20. Πλάτ. *Πολιτεία* 432e-a.

21. Πλάτ. *Πολιτεία* 434β, 9-5.

22. Πλάτ. *Πολιτεία* 433a: «εἰς ὃ αὐτοῦ ἡ φύσις ἐπιτηδειοτάτη πεφυκυῖα εἶη».

άνθρωπινη ψυχή²³. Εισάγει λοιπόν μία αναλογία ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις και τὰ μέρη τῆς ψυχῆς. Προσπαθώντας νὰ διαλευκάνει τὸ ἀρχικά δυσδιάκριτο σημεῖο τοῦ ἂν ἡ ἀνθρώπινη ψυχή διαιρεῖται σὲ δύο ἢ τρία μέρη, ἐξηγεῖ ὅτι, ὅπως στὴν πόλη ὑπῆρχαν τρεῖς τάξεις ποὺ τὴν ἀποτελοῦσαν οἱ παραγωγοί, οἱ φύλακες καὶ οἱ ἄρχοντες, ἔτσι καὶ μέσα στὴν ψυχή ὑπάρχει καὶ αὐτὸ τὸ τρίτο εἶδος, τὸ θυμοειδές, ὁ θυμοειδῆς χαρακτήρας ποὺ εἶναι ὁ φυσικὸς ἐπίκουρος τοῦ λογικοῦ, ἂν τοῦλάχιστον δὲν διαφθαρεῖ ἀπὸ τὴν κακὴ ἀνατροφή²⁴.

Ἄφοῦ λοιπὸν παρουσιάσθηκε ἡ δομὴ τῆς *Καλλιπόλεως* καὶ ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς ὡς ἀναπόσπαστο μέρος τῆς εὐρυθμῆς λειτουργίας τῆς πολιτείας, παρουσιάζεται ἡ ἐκπαίδευση τῶν φυλάκων, δεδομένου, ὅπως φαίνεται μὲ μία πρώτη ἀνάγνωση, ὅτι ἡ ὑπερβολικὴ συγκέντρωση δυνάμεως σὲ αὐτὴν τὴν τάξη μπορεῖ νὰ ἀποβεῖ μοιραία γιὰ τὴν ἐπιβίωση τῆς *Καλλιπόλεως*, ἀλλὰ καὶ ὅπως εἴπαμε, γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς πόλεως. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ συλλογιστικὴ πορεία γιὰ τὸν τρόπο τῆς ἐκπαίδευσης τῶν φυλάκων: ἀφοῦ τίθεται τὸ πρόβλημα τοῦ τί εἶναι δικαιοσύνη καὶ ἐκτίθενται τὰ δύο μοντέλα πόλεων, περιγράφεται τὸ ἦθος τῶν φυλάκων²⁵, τῆς τάξης δηλαδὴ ποὺ εἶναι ζωτικὴ γιὰ τὴ διατήρηση τῆς πόλεως. Στὴ συνέχεια διευκρινίζεται ὅτι, προκειμένου τὸ ἐπιθυμητὸ νὰ γίνῃ πραγματικότητα, νὰ ἐξασφαλισθεῖ δηλαδὴ ὅτι οἱ φύλακες θὰ εἶναι αὐτοὶ ποὺ ἡ τάξη τους ὑπαγορεύει, πρέπει νὰ ἀκολουθήσουν μία ἐκπαίδευση ποὺ θὰ καλλιεργήσει αὐτὸ τὸ ἦθος²⁶. Αὐτὴ ἡ προβληματικὴ ὑπόκειται στὴν αὐστηρὴ διάκριση ποὺ ἐφαρμόζει ὁ Πλάτων ἀνάμεσα σὲς τάξεις καὶ τὲς λειτουργίες ποὺ αὐτὲς εἶναι προορισμένες νὰ ἐπιτελοῦν. Δὲν εἶναι καθόλου τυχαῖο ὅτι ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὴν παρουσίαση τῆς ἐκπαίδευσης ποὺ ἀφορᾷ τὴν τάξη τῶν φυλάκων στὸ σύνολό της, θέτει τὰ ἀρχικὰ κριτήρια ἐπιλογῆς τῶν ἀρχόντων²⁷.

23. Πλάτ. *Πολιτεία* 357a-368e.

24. Πλάτ. *Πολιτεία* 440e-441a· πρβλ. καὶ 432a, 502a. Στὸ 502a, ἀφοῦ ἔχει ὑποστηριχθεῖ ὅτι τὸ ὄραμα ἐνὸς ἄρχοντα φιλοσόφου εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ πραγματικότητα στὴν *Καλλίπολιν*, προστίθεται κάτι βασικὸ στὸ ἐπιχείρημα: «Γιατὶ ἂν βρεθεῖ ἓνας ἄρχοντας νὰ ὀρίσει τοὺς νόμους καὶ τὲς ἀσχολίες τοῦ καθενός, ὅπως ἐμεῖς τὲς περιγράψαμε, δὲν θὰ ἦταν βέβαια ἀδύνατο καὶ οἱ πολῖτες νὰ ὑποβληθοῦν σὲ αὐτούς».

25. Πλάτ. *Πολιτεία* 375a-376e.

26. Πλάτ. *Πολιτεία* 376e-412b.

27. Πλάτ. *Πολιτεία* 412b-414c. Τὸ ἐκπαιδευτικὸ πρόγραμμα ποὺ εἰσάγεται στὴν *Πολιτεία*

Είναι πράγματι έντυπωσιακός ο τρόπος που εξελίσσεται ή συζήτηση της εκπαίδευσης των φυλάκων. Αρχικά παρουσιάζονται τὰ ἐκ φύσεως χαρακτηριστικά τῶν φυλάκων, πού οὐσιαστικά καθορίζουν καὶ τὴ θέση τους στὴ δομὴ τῆς πόλεως· ἐν συνεχείᾳ ὑπογραμμίζεται ὁ ρόλος καὶ ἡ κρισιμότητα τῆς παρούσας τάξης· στὸ τέλος τίθεται τὸ ζήτημα τῆς παιδείας αὐτῆς πού εἶναι ἡ κατάλληλη γιὰ νὰ καλλιεργήσει τὰ συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Ὅταν ὁ Σωκράτης ἀναγγέλλει ὅτι, ἂν ἀπαντηθεῖ τὸ παρὸν ἐρώτημα, θὰ βοηθήσει νὰ ἀπαντηθεῖ καὶ τὸ ἀρχικά ζητούμενο, πού εἶναι ἡ δικαιοσύνη στὴν πόλη, οἱ συνομιλητές του συγκατατίθενται²⁸. Τοῦτο εἶναι ἄλλο ἓνα κέρδος ἀπὸ πλευρᾶς τακτικῆς ἐκ μέρους τοῦ Πλάτωνα, καθὼς τοῦ παρέχει τὴν εὐκαιρία νὰ ἀναπτύξει τὴ θέση του μὲ σχετικὴ ἄνεση. Ἀκολουθεῖ ἡ ἐκτενέστατη παρουσίαση τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προγράμματος – καὶ μάλιστα μὲ διαλογικὴ μορφή καὶ ὄχι μὲ ἀπλὴ παράθεση θέσεων: «Ἄς τὸ πιάσουμε λοιπὸν σὰν παραμῦθι καὶ μὲ ὅλη μας τὴν ἄνεση ἄς ἀρχίσουμε νὰ ἐκπαιδεύουμε μὲ τὰ λόγια τοὺς ἀνθρώπους»²⁹. Ὅλο τὸ ἐκπαιδευτικὸ πρόγραμμα λοιπὸν εἶναι μία κατασκευὴ, μία σύνθεση στὰ λόγια, ἓνα παιχνίδι ἀνάμεσα στὸν Σωκράτη καὶ τοὺς συνομιλητές του, πού διεκδικεῖ τὴν ἀλήθεια. «Βέβαια», ἀπαντᾷ ὁ Ἀδείμαντος καὶ ἔτσι οἱ συμμετέχοντες στὴ συζήτηση γίνονται κατὰ κάποιον τρόπο πρόθυμοι συνένοχοι στὴ διήγηση ἐνὸς ψεύδους πού διεκδικεῖ «ἀλήθεια».

Ἡ πίστη ἐπομένως ὅτι οἱ φύλακες πρέπει νὰ λάβουν μία εἰδικὴ ἐκπαίδευση πηγάζει ἀπὸ τὸν ρόλο πού αὐτοὶ κατέχουν στὴν κοινωνικὴ δομὴ τῆς πόλεως. Ἡ λογικὴ δυνατότητα τοῦ νὰ ἐκμεταλλευθεῖ ἡ πιὸ ἰσχυρὴ καὶ ἔνοπλη τάξη τὰ πλεονεκτήματά της χάριν τῆς ἰδίας καὶ ὄχι πρὸς συνολικὸ ὄφελος μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει στὴν καταστροφὴ τῆς πόλεως,

---

χωρίζεται σὲ δύο τμήματα καὶ ἀφορᾷ αὐτοὺς στοὺς ὁποίους ἀπευθύνεται ἀλλὰ καὶ τὸ ἴδιο τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐκπαίδευσης. Στὰ Βιβλία 2 καὶ 3 (376e-412b) ἐκτίθεται ἡ πρωταρχικὴ ἐκπαίδευση τῶν φυλάκων, πού κύριο στόχο ἔχει τὴν καλλιέργεια τῆς ὀρθῆς γνώμης καὶ τὴν παροχὴ ὀρθῶν μοντέλων δράσης. Ἀργότερα, παρουσιάζεται ἡ ἐκπαίδευση τῶν ἀρχόντων (521c-541b).

28. Γιὰ τὸν Πλάτωνα ἡ προοικα τῆς φύσεως δὲν εἶναι ἀρκετὴ γιὰ τὴ διαμόρφωση ἐνὸς ἀγαθοῦ ἀνθρώπου. Στὸ 6ο Βιβλίον (491e) ὁ φιλόσοφος ὑπογραμμίζει ὅτι ἀκόμη καὶ οἱ καλύτερα προικισμένες ἀπὸ τὴ φύση ψυχές, ἂν τύχουν κακῆς διαπαιδαγώγησης, κατανοῦν οἱ χειρότερες.

29. Πλάτ. *Πολιτεία* 376d.

στην απώλεια της ελευθερίας της. Ἐπειδὴ ἡ πιθανότητα ἀνυπακοῆς στοὺς ἄρχοντες βρῖσκεται πάντοτε μέσα στὸ πεδίο τοῦ δυνατοῦ, ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα πλεονεκτήματα ὑπαρξῆς σωφροσύνης ἢ ἀλλιῶς ἐγκράτειας στοὺς φύλακες εἶναι ἡ ὑπακοή στοὺς ἄρχοντες³⁰. Ὁ στόχος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προγράμματος εἶναι προφανής: ἡ χρήση τῆς δύναμης, ποὺ ἡ τάξη τῶν φυλάκων ἔχει, πρὸς ὄφελος τῆς πόλεως στὸ σύνολό της. Ὁ παραλληλισμὸς τοῦ φύλακα μὲ τὸν σκύλο-φύλακα, ποὺ εἶναι φιλικὸς σὲ αὐτοὺς ποὺ γνωρίζει ἐνῶ ἄγριος καὶ ἐπιθετικὸς στοὺς ἐχθροὺς καὶ ξένους, εἶναι ἐνδεικτικὸς γιὰ τὸν ρόλο ποὺ πρέπει νὰ ἔχει ὁ φύλακας³¹. Ἡ τόλμη τῆς σύγκρισης ἴσως προκαλεῖ κατάπληξη, ἀλλὰ εἶναι ἐνδεικτικὴ τοῦ ζητουμένου ἀπὸ τοὺς φύλακες. Ὁ στόχος θὰ ἐπιτευχθεῖ μὲ τὴν καλλιέργεια τῆς σωστῆς γνώμης, τὴν παροχὴ σωστῶν μοντέλων δράσεως ποὺ θὰ γίνουν ἀντικείμενο μίμησης, ἀλλὰ καὶ τὸν ἔλεγχο τῶν παθῶν τῶν φυλάκων. Ἔτσι μόνον θὰ μπορέσει ὁ φύλακας νὰ εἶναι πραγματικὰ ἐλεύθερος, ἀλλὰ καὶ ἡ ἴδια ἡ πολιτεία. Ἡ ἐπικράτηση τοῦ ἔλλογου στοιχείου εἶναι τὸ ζητούμενο. Ἐπιπροσθέτως, ἐπειδὴ «ἡ ἀρχὴ εἶναι τὸ σημαντικότερο σὲ κάθε ἔργο καὶ μάλιστα ὅταν πρόκειται γιὰ κάτι νέο καὶ τρυφερό (νέω, ἀπαλῶ)»³², εἶναι ἀπαραίτητο οἱ πολιτισμικὲς ἐπιρροὲς ποὺ θὰ δεχθοῦν νὰ ὀδηγοῦν πρὸς τὸ ἀγαθόν³³. Αὐτὸ ποὺ λέγει ἐδῶ ὁ Σωκράτης εἶναι ὅτι, ἐπειδὴ οἱ ψυχὲς ποὺ βρῖσκονται ὑπὸ διαμόρφωση εἶναι δεκτικὲς σὲ ὅποιουδήποτε εἴδους ἐπιρροὲς ἀπὸ τὸ περιβάλλον, ὁ ἐθισμὸς στὸ καλὸ εἶναι ἐφικτὸς ὅπως καὶ τὸ ἀντίθετο.

Ἐπομένως, ἂν ἐμφανισθεῖ ἡ ἐπιθυμία στοὺς φύλακες νὰ παραβοῦν τὰ καθήκοντά τους καὶ τεθεῖ σὲ κίνδυνο ἡ ελευθερία τῆς πόλεως καὶ τῶν πολιτῶν, ἡ ἐκπαίδευση ποὺ ἔχουν λάβει θὰ λειτουργήσῃ ἀνασταλτικὰ σὲ αὐτὴν τὴν ἐπιθυμία. Τὰ βασικὰ συστατικὰ τοῦ παιδευτικοῦ συστήματος εἶναι δύο: ἡ γυμναστικὴ γιὰ τὸ σῶμα καὶ ἡ μουσικὴ γιὰ τὴν ψυχὴ³⁴. Ὅλοι συμφωνοῦν ὅτι ἡ ἐκπαίδευση τῆς ψυχῆς προηγεῖται

30. Πλάτ. *Πολιτεία* 389d, 9-e, 2.

31. Πλάτ. *Πολιτεία* 375a-e.

32. Πλάτ. *Πολιτεία* 377a.

33. Γίνεται ἐπίσης σαφὲς ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίσουν τὴν οὐσία τῆς δικαιοσύνης, κάτι ποὺ πρὸς τὸ παρὸν ἀγνοοῦν (392c).

34. Οἱ ὄροι *μουσικὴ* καὶ *ποίησις* στὰ συγκεκριμένα χωρία ταυτίζονται ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό τους.

της γυμναστικής εκπαίδευσης³⁵. Αὐτὰ τὰ συστατικὰ δὲν εἶναι τυχαῖα ἀλλὰ ἐπιβάλλονται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση τῶν φυλάκων. Ὁ φύλακας «ἐκ φύσεως εἶναι φιλόσοφος καὶ θυμοειδῆς καὶ γρήγορος καὶ δυνατός» καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικὰ πρέπει νὰ συνδυάζονται προκειμένου νὰ εἶναι «καλὸς κάγαθὸς φύλακας τῆς πόλης»³⁶. Πῶς θὰ ἐπιτευχθεῖ αὐτό; Ὁ ἀρμονικὸς συνδυασμὸς μουσικῆς καὶ γυμναστικῆς μπορεῖ νὰ ἐπιφέρει τὸν ἀρμονικὸ συνδυασμὸ ἀνάμεσα στὸ θυμοειδῆ καὶ στὸ φιλοσοφικὸ στοιχείο³⁷ τοῦ χαρακτήρα τοῦ ἐν δυνάμει φύλακα, τὴν ἰσορροπία δηλαδὴ ἀνάμεσα στὸ μεγαλόθυμο καὶ τὸ πρᾶο μέρος τῆς ψυχῆς, μὲ συνέπεια νὰ καταστήσει τὴν ψυχὴ του σώφρονα καὶ ἀνδρεία. Ἀποτέλεσμα αὐτοῦ θὰ εἶναι ἡ ἐπίτευξη τοῦ στόχου ποὺ ὁ Πλάτων ἔχει θέσει, ἡ ἀμβλυνση δηλαδὴ τῆς φυσικῆς ἐπιθετικότητας τῶν φυλάκων καὶ ἡ χρῆση αὐτῆς πρὸς ὄφελος τῆς πόλεως. Ἡ καλλιέργεια τοῦ ἔλλογου στοιχείου εἶναι ἀναγκαῖα προκειμένου νὰ ὑπάρξουν ἐλεύθεροι φύλακες, ὥστε ἡ ἐκπαίδευση ποὺ λαμβάνουν νὰ εἶναι πλήρως προσανατολισμένη στὴν ἐπίτευξη αὐτοῦ τοῦ στόχου. Ἀναφέρεται χαρακτηριστικᾶ:

Γι' αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς λόγους, δὲν εἶναι, ἀγαπητέ μου Γλαύκων, τὸ κυριότερο μέρος τῆς ἀνατροφῆς ἡ μουσικῆ, ἐπειδὴ ὁ ρυθμὸς καὶ ἡ ἀρμονία διαπερνοῦν ὡς τὰ τρίσβαθα τὴν ψυχὴ καὶ τὴν καταεξουσιάζουν μ' ὅλη τους τὴ δύναμη, καὶ φέρνουν μαζί τους τὴν ἐμορφιά καὶ τὴν κἀνουν ἔμορφη, ἀν εἶναι ὀρθὸς ὁ τρόπος τῆς ἀνατροφῆς, εἰδεμὴ τὸ ἐναντίο; Καὶ γιὰ τὸ λόγο ἀκόμη πῶς ἐκεῖνος ποὺ ἀνατραφεῖ καθὼς πρέπει μὲ τὴ μουσικὴ θὰ εἶναι σὲ θέση νὰ αἰσθάνεται μὲ ὅλη τὴ λεπτότητα τίς ἐλλείψεις καὶ τίς ἀτέλειες ποὺ θὰ ἔχουν τὰ δημιουργήματα τῆς τέχνης ἢ καὶ τῆς φύσεως καὶ νὰ δοκιμάζει ὅλη του τὴ δυσἀρέσκεια ἀπ' αὐτές, καὶ γι' αὐτὸ θὰ ἐγκρίνει ὅλα τὰ ὠραῖα καὶ μὲ εὐχαρίστηση θὰ τὰ δέχεται στὴν ψυχῆ του καὶ μ' αὐτὰ θὰ τρέφεται καὶ μ' αὐτὰ θὰ τελειοποιεῖται σὲ κάθε ἀρετῆ,

35. Βλ. καὶ Πλάτ. Πρωτ. 325a-36b, Νόμοι 654a. Ἡ ἴδια ἄποψη ἐκφράζεται καὶ ἀπὸ τὸν Ἴσοκράτη στὸν λόγο του: Περὶ τῆς Ἀντιδόσεως 266-68.

36. Πλάτ. Πολιτεία 373a-376c.

37. Ὁ J. Adam (*The Republic of Plato*, Cambridge University Press, Cambridge 1963, vol. I, σσ. 108) σχολιάζει ὅτι στὰ πρῶτα Βιβλία τῆς Πολιτείας ἡ λέξι φιλόσοφος δὲν ἔχει οὔτε τὴ βαρῦτητα οὔτε τὴ σημασία ποὺ ἀποκτᾶ στὰ τελευταῖα Βιβλία. Οἱ ὄροι φιλόσοφος καὶ φιλοσοφία χρησιμοποιοῦνται ὄχι τόσο γιὰ νὰ δεῖξουν τὴν πνευματικὴ ἀνωτερότητα ἀλλὰ ἔχουν μία ἠθικὴ χροιά καὶ δηλώνουν τὴν εὐγένεια τοῦ χαρακτήρα, ποὺ εἶναι εἴτε ἔμφυτο χαρακτηριστικὸ εἴτε ἀποκτᾶται μὲ ἔκθεση στὴν κατάλληλη ἐκπαίδευση. Γιὰ τὴ χρῆση τοῦ ὄρου φιλοσοφία ἀπὸ τὸν Πλάτωνα στὴν Πολιτεία βλ. A. Nightingale, *Genres in Dialogue: Plato on the Construct of Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge 1995, σσ. 17-21.

ἐνῶ ἀπεναντίας θὰ ψέγει καὶ θ' ἀποστρέφεται μὲ τὰ ὅλα του καθετὶ ἄσχημο ἀπὸ νέου παιδι ἀκόμα, πρὶν νὰ μπορεῖ νὰ ἐξηγήσει τὴν ἀποστροφή του μὲ τὸν ὀρθὸ λόγο, ποὺ ὅταν κατόπι ἔρθει, αὐτὸς ὁ ὀρθὸς λόγος θὰ τὸν ἀγκαλιαστεῖ σὰν παλιὸς γνῶριμος καὶ σχετικὸς ποὺ τοῦ ἦταν ἀπὸ τὴ μουσικὴ του μόρφωση³⁸.

Τὰ συστατικὰ τοῦ παιδευτικοῦ προγράμματος φαινομενικὰ δὲν διαφέρουν ἀπὸ τὴ δημόσια ἐκπαίδευση τῆς Ἀθήνας τοῦ 5ου καὶ τοῦ 4ου αἰῶνα³⁹. Ὁ ρόλος τῆς ποίησης, στὴν ὁποία μὲ τόση σφοδρότητα θὰ ἀντιταχθεῖ ὁ Πλάτων παρουσιάζοντας τὴν ἐκπαίδευση τῶν νεαρῶν, στὴ διαπαιδαγώγηση τῶν νέων τῆς ἐποχῆς συμπυκνώνεται στὰ λόγια τοῦ σοφιστῆ Πρωταγόρα ποὺ διακηρύττει ὅτι οἱ παιδαγωγοὶ φέρνουν τὰ παιδιὰ σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν ποίηση καὶ διαμέσου αὐτῆς διδάσκονται τὴν ἀρετὴ⁴⁰. Ὡστόσο ὁ Πλάτων ἔρχεται σὲ ρήξη μὲ τὴν παραδοσιακὴ ἐκπαίδευση, προβαίνοντας σὲ μία οὐσιαστικὴ καινοτομία: τὴ λογοκρισία τῶν παλαιῶν μύθων ποὺ ἀποτελοῦν τὸ κύριο συστατικὸ τῆς διανοητικῆς ἐκπαίδευσης τοῦ καιροῦ του. Οἱ μῦθοι, ποὺ ἀποτελοῦν τὸ περιεχόμενο τῆς ποίησης, ὑφίστανται μία ποικίλη ἐπεξεργασία καὶ κριτικὴ καὶ γίνονται ἀποδεκτοὶ μόνον στὸν βαθμὸ ποὺ εἶναι σύμφωνοι μὲ τοὺς σωστοὺς τύπους μύθων γιὰ τὴ φύση τῶν θεῶν⁴¹. Ὁ λογοκριμένος νέος τύπος μύθου, ποὺ ὁ Πλάτων εἰσάγει, καλλιεργεῖ τόσο τὴ σωστὴ γνῶμη γιὰ τὰ πράγματα ὅσο καὶ παρέχει ὀρθὰ μοντέλα δράσεως. Γιὰ παράδειγμα, ὁ Πλάτων ἀναφέρει:

Θὰ παρακαλούσαμε τὸν Ὅμηρο καὶ τοὺς ποιητὲς νὰ μὴν δυσαρεστηθοῦν ἀνὰ τὰ ξαναγράψουμε ὄχι γιατί δὲν εἶναι ποιητικὰ καὶ εὐχάριστα νὰ τὰ ἀκούουν οἱ πολλοί, μὰ ὅσο πιὸ ποιητικὰ εἶναι, τόσο ἴσα ἴσα πρέπει νὰ τὰ ἀκούνε πιὸ λίγο οἱ ἄνδρες καὶ τὰ παιδιὰ, ποὺ εἶναι προορισμένοι νὰ ζοῦν ἐλεύθεροι καὶ νὰ φοβοῦνται τὴν σκλαβιὰ περισσότερο ἀπὸ τὸν θάνατο⁴².

38. Πλάτ. *Πολιτεία* 401e-402a.

39. «Ποιά λοιπὸν πρέπει νὰ εἶναι αὐτὴ ἡ παιδεία; ἢ δὲ νομίζεις πὺς θὰ ἦταν δύσκολο νὰ βροῦμε κάποια καλύτερη ἀπὸ αὐτὴν ποὺ εἶναι καθιερωμένη ἐδῶ καὶ πολὺ καιρό, δηλαδὴ γυμναστικὴ γιὰ τὰ σώματα καὶ μουσικὴ γιὰ τὴν ψυχὴ;» (Πλάτ. *Πολιτεία* 376e).

40. Πλάτ. *Πρωταγόρας* 325e, 1-326a, 4.

41. Ὁ Ξενοφάνης ἰσχυρίζεται ὅτι: «Ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος ἀπέδωσαν στοὺς θεοὺς ὅλα ὅσα εἶναι ἐπαίσχυντα καὶ ἄξια κριτικῆς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, δηλαδὴ τὴν κλοπὴ, τὴ μοιχεία καὶ τὴν ἀπάτη μεταξὺ τους» (DK21B11). Εἶναι γνωστὴ καὶ ἡ ἐπίθεση τοῦ φιλοσόφου στὴν ἀνθρωπομορφικὴ παρουσίαση τῶν θεῶν (DK21B15).

42. Πλάτ. *Πολιτεία* 387b.

Ἄξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ὁ Πλάτων προτείνει διαφορετικοῦ τύπου ἐκπαίδευση γιὰ τοὺς μὴ μετέχοντες στὸ φιλοσοφικὸ γίγνεσθαι καὶ γιὰ τοὺς φιλοσόφους. Τὸ διανοητικὸ μέρος τῆς ἐκπαίδευσης περιορίζεται στὴν ἐκπαίδευση τῶν ἀνδρῶν ποὺ θὰ γίνουν στὴ συνέχεια οἱ φιλόσοφοι βασιλεῖς τῆς ἰδανικῆς Πολιτείας καὶ θὰ ἔχουν πρόσβαση στὴ γνώση⁴³. Ὡστόσο, αὐτοὶ οἱ ἄρχοντες, «ἀφοῦ ἔρθουν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ ἀγαθό...», θὰ ἐπιστρέφουν στὴν πόλη προκειμένου νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὴ διακυβέρνησίν της, πράττοντας τὸ καλύτερο γι' αὐτήν⁴⁴.

Ἀργότερα, ἀνακεφαλαιώνοντας τὸ ἐκπαιδευτικὸ πρόγραμμα τῶν φυλάκων, τονίζει:

Ἡ μουσικὴ ἂν θυμᾶσαι εἶναι τὸ ἀντίστροφο τῆς γυμναστικῆς, διαπαιδαγωγεῖ τοὺς φύλακες διαμέσου τῆς συνήθειας καὶ ἡ ἄρμονία της τοὺς ἔδωσε μίαν συγκεκριμένη ἄρμονία (καὶ ὄχι γνώση) καὶ στὸ ρυθμὸ ἀπέκτησαν εὐρυθμία, ὅσον δὲ ἀφορᾷ στὶς ἱστορίες, εἴτε πρόκειται γιὰ ψευδεῖς ἱστορίες εἴτε γιὰ ἱστορίες ποὺ εἶναι πιὸ κοντὰ στὴν ἀλήθεια, καλλιεργοῦν ἄλλες ποιότητες ἀπὸ αὐτὲς ποὺ ἐστὶν τῶρα ἀναζητᾶς. Ἀλλὰ ὅσον ἀφορᾷ σὲ αὐτὸ ποὺ τῶρα ἀναζητοῦμε, δὲν ὑπάρχει τίποτα ἀπὸ αὐτὰ σὲ αὐτὴν [τὴ μουσικὴ]⁴⁵.

Ἡ προσφερόμενη στοὺς φύλακες ἐκπαίδευση καλλιεργεῖ τὴν ἔλλογη ἱκανότητα καὶ ἠθικὲς ποιότητες ὅπως ἡ τιμιότητα, τὸ θάρρος καὶ ὁ σεβασμὸς στὴν πατρίδα. Αὐτὲς οἱ ἀρετὲς λειτουργοῦν ὡς ἀσφαλιστικὴ δικλῆδα γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ ζητουμένου. Ἡ διάπλαση τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρα τοῦ ἀτόμου σὲ αὐτὸ τὸ πρῶμο στάδιο τῆς ἐκπαίδευσης γίνεται διαμέσου τοῦ ἠθικοῦ στοχασμοῦ πρὸς τὸ καλόν. Ὅταν στὸ χωρίο ποὺ παραθέσαμε παραπάνω ὁ Πλάτων κάνει λόγο γι' αὐτὸ ποὺ ἀναζητοῦμε τώρα, ἀναφέρεται στὴν ἐκπαίδευση τοῦ ἔλλογου μέρους τῆς ψυχῆς, ποὺ περιορίζεται στὴν τάξη τῶν ἀρχόντων⁴⁶. Οἱ ἄρχοντες δὲν

43. Γιὰ τὸν ρόλο τοῦ μύθου στὴν ἐκπαίδευση τῶν ἀμύητων καὶ μυημένων στὴ φιλοσοφία βλ. Janet E. Smith, "Plato's Use of the Myth in the Education of the Education of the Philosophic Man", *Phoenix* 40 (1986), σσ. 20-34.

44. Πλάτ. *Πολιτεία* 540a-b.

45. Πλάτ. *Πολιτεία* 522a2-b1.

46. Ἐνδιαφέρον σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο παρουσιάζει ἡ θέση τοῦ H. Yunis (*Taming Democracy: Models of Political Rhetoric in Classical Athens*, Cornell University Press, Ithaca and London 1996, σσ. 166) γιὰ τὴν προσφερόμενη ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ἐκπαίδευση: «Οἱ ἄρχοντες εὐλόγα ἐλέγχουν ὅλες τὶς ὁδοὺς τῆς ἐκπαίδευσης (424b-e), ἀλλὰ ὁ Πλάτων μένει ἐξαιρετικὰ καὶ ὑποπτα ἀσαφῆς ὅσον ἀφορᾷ τὴ φύση καὶ τὴν ἔκταση τῆς ἐκπαίδευσης

κυβερνοῦν τὴν πόλιν τυχαῖα, ἀλλὰ ἐπειδὴ οἱ ἴδιοι κυβερνοῦνται ἀπὸ τὸ λογικόν. Ἔτσι μποροῦν οἱ λοιποὶ πολῖτες νὰ εἶναι ὅσο τὸ δυνατὸν ὅμοιοι μεταξὺ τους καὶ φίλοι, ἀφοῦ θὰ τοὺς ἐξουσιάζει ὁ ἴδιος ἄρχοντας⁴⁷.

Στὴν πραγματικότητα, αὐτὸ ποὺ τώρα ὑποστηρίζει ὁ Πλάτων εἶναι ὅτι ἡ γνώση τῆς ἀλήθειας ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες καὶ ἡ κυριαρχία τοῦ ἐλλόγου στίς ψυχές τους ἀσχεῖ πειθῶ στὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἀναγνωρίζουν τὴν ἀναγκαιότητα ἐνὸς τέτοιου κυβερνήτη, θεωρώντας ταυτόχρονα τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς ὁμοίους κάτω ἀπὸ τὴ διακυβέρνηση ἐνὸς τέτοιου ἀνδρα. Αὐτὸ ἐξηγεῖται γιὰτὶ ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὴν παρουσίαση τῶν τύπων παιδείας καὶ τροφῆς τῶν νεαρῶν φυλάκων –καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν παρουσίαση τοῦ γενναίου ψεύδους⁴⁸– τὸ πρῶτο ζήτημα ποὺ τίθεται εἶναι νὰ ἐρευνηθεῖ ποιοὶ ἀπὸ αὐτοὺς θὰ κυβερνοῦν καὶ ποιοὶ θὰ ὑπακούουν⁴⁹. Βασικὴ μέριμνα τῶν ἰδρυτῶν τῆς πολιτείας ἀναδεικνύεται ἡ ἀρμονικὴ συνύπαρξη τῶν τάξεων ποὺ ἀποτελοῦν τὴν πόλιν ποὺ μόλις ἱδρυσαν⁵⁰. Ἡ ἐνότητα αὐτὴ μεταφράζεται σὲ μία πόλιν ποὺ εἶναι Ἕνα. Πῶς θὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ ἐνότητα; Γίνεται σαφές ὅτι ἡ ἐνότητα θὰ ἐπιτευχθεῖ ἂν κάθε πολίτης πράττει αὐτὸ ποὺ ἡ φύση τοῦ ὑπαγορεύει. Ἡ ὑπακοὴ στὸν νόμο «διὰ τῆς παιδείας»⁵¹ ἔχει ὡς κύριο στόχο τὸν ἐθισμό στὴν ἐπιλογὴ τοῦ καλοῦ, ποὺ εἶναι αὐτὸ ποὺ ἀφορᾷ τὴν πόλιν στὸ σύνολό της⁵².

ποὺ παρέχεται ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες στὴ μάζα. Ὑπάρχουν δύο σφαῖρες στίς ὁποῖες εὐκόλα θὰ συμφωνοῦσαμε ὅτι ἡ μάζα λαμβάνει κάποιου εἴδους ἐκπαίδευση: α) κάθε ἄτομο μαθαίνει νὰ πράττει αὐτὰ ποὺ ἀρμόζουν στὴ φύση του καὶ β) ἀφοῦ ἡ σωφροσύνη ἀνήκει σὲ ὅλες τὶς τάξεις τῆς πόλης (431e-432a), ὅλοι οἱ πολῖτες λαμβάνουν ἐκπαίδευση ἀναφορικὰ μὲ τὴ σωφροσύνη ... ἐπίσης ὄντας μέρος τῆς εὐρυθμῆς λειτουργίας τῆς πόλης, μετέχουν καὶ στὴ δικαιοσύνη. Ἀλλὰ ἡ μάζα, π.χ. ἡ τάξη τῶν παραγωγῶν δὲν λαμβάνει κάποια εἰδικὴ ἐκπαίδευση γιὰ νὰ κατακτήσει τὴν ἀρετὴ τῆς δικαιοσύνης, ἔστω καὶ κατώτερη αὐτῆς ποὺ παρέχεται στοὺς φύλακες. Πῶς λοιπὸν μποροῦν νὰ γίνουν δίκαιοι; Ἡ ὀργανωτικὴ ἀρχὴ τῆς πολιτείας, ἡ ἀρχὴ τῆς εἰδίκευσης, δηλαδή ὁ καθένας νὰ πράττει τὰ ἑαυτοῦ εἶναι ἡ πηγὴ τῆς δικαιοσύνης γιὰ τὴν πόλιν».

47. Πλάτ. *Πολιτεία* 590d.

48. Πλάτ. *Πολιτεία* 414b-4515d.

49. Πλάτ. *Πολιτεία* 412b.

50. Πλάτ. *Πολιτεία* 423a.

51. Πλάτ. *Πολιτεία* 429d.

52. Βλ. Πλάτ. *Πολιτεία* 603b, *Πολιτικός* 304d, *Νόμοι* 644a. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ ἄρθρο τῆς Smith ("Plato's Use of the Myth...", ὁ.π.) ἐπὶ τοῦ συγκεκριμένου ζητήματος.

Όλοκληρώνοντας και επανερχόμενοι στον χαρακτήρα του παιδευτικού προγράμματος, θα ήταν χρήσιμο να κάνουμε όρισμένες τελευταίες συμπερασματικές παρατηρήσεις. Η μουσική και η γυμναστική αποτελούν μονάχα το πρώτο στάδιο στην εκπαίδευση των αληθινών αρχόντων, ενώ αποτελούν την αρχή και το τέλος της εκπαίδευσης των φυλάκων. Όστόσο, συνιστούν τα αναγκαία στοιχεία προκειμένου να εξασφαλισθεί η ελευθερία της πόλεως και των πολιτών. Οί άρχοντες βέβαια, έχοντας επωμισθεί το βάρος της όρθης διακυβέρνησης της πόλεως, δέν είναι κάτοχοι μιᾶς όρθης γνώμης ἀλλὰ κάτοχοι τῆς γνώσης. Μετά από το τέλος της παρουσίας των εκπαιδευτικών προγραμμάτων γίνεται μία δήλωση από τον Σωκράτη πού φανερώνει τή σημασία και τόν ρόλο αὐτῶν:

Ἔτσι λοιπόν, Γλαύκων, ὕστερα ἀπό μία τόσο μακριά εξέταση, μόλις μετὰ βίας κατορθώσαμε νά βροῦμε ποιοί εἶναι οἱ ἀληθينوὶ φιλόσοφοι καί ποιοί ὄχι... Ἐγώ ὅμως νομίζω πῶς ἡ διαφορά τους θά μπορούσε νά φανερωθεῖ ἀκόμα καλύτερα, ἂν ἦταν δυνατὸ νά περιοριστοῦμε σ' αὐτὸ μονάχα καί νά μὴν εἶχαμε νά ἀσχοληθοῦμε καί μὲ τόσα ἄλλα, γιὰ νά δοῦμε σὲ τί διαφέρει ἡ ζωὴ τοῦ δίκαιου ἀπὸ τοῦ ἀδίκου. –Τί μᾶς μένει λοιπόν; –Τί ἄλλο παρὰ τὸ ἀκόλουθο: ἀφοῦ φιλόσοφοι εἶναι ὅσοι μποροῦν νά φτάσουν καί νά συλλάβουν ἐκεῖνο πού εἶναι αἰώνιο καί ἀναλλοίωτο, καί ὄχι ἐκεῖνοι πού στρέφονται καί χάνονται γύρω ἀπὸ τὰ πολλὰ καί ὑφίστανται τόσες ἀλλαγές, ποιοί τάχα ἀπὸ τοὺς δύο πρέπει νά γίνονται κυβερνήτες τῆς πολιτείας;⁵³

Στήν αρχή τοῦ 7ου Βιβλίου τῆς *Πολιτείας* ἀπαντᾷ ἡ περίφημη ἀλληγορία τοῦ σπηλαίου⁵⁴, ὅπου ὁ Πλάτων παρουσιάζει μὲ τὸν πλέον γλαφυρὸ τρόπο τῆ σημασία τοῦ μεταφυσικοῦ του μοντέλου, τῆς θεωρίας τῶν Ἰδεῶν, καί μᾶς ὑποδεικνύει πόσο ἀναγκαῖα γιὰ τὴν ὑπαρξη τῆς ἰδανικῆς πολιτείας εἶναι ἡ συμπόρευση τῆς φιλοσοφικῆς μὲ τὴν πολιτικὴ γνώση. Ἐκεῖ γίνεται σαφές ὅτι ἡ κατάκτηση τῆς ἐλευθερίας, ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς ἄγνοιας, ἐρχεται σταδιακά, ὅπως σταδιακὸ εἶναι καί τὸ προσφερόμενο εκπαιδευτικὸ πρόγραμμα. Οἱ διαδοχικὲς ἐμπειρίες πού βιώνουν οἱ φυλακισμένοι ἀποτελοῦν τὰ βήματα πρὸς τὴν ἀπελευθέρωσή τους ἀπὸ τὴν ἄγνοια, πρὸς τὴν πραγματικὴ ἐλευθερία,

53. Πλάτ. *Πολιτεία* 484a-c.

54. Πλάτ. *Πολιτεία* 514a-517a.

ποὺ εἶναι αὐτὴ τῆς γνώσης. Ἡ κορύφωση ἔρχεται μὲ τὴν ἔξοδο ἀπὸ τὸ σπήλαιο καὶ τὴ θέαση τοῦ ἡλίου, ἦτοι τῆς ὑψιστῆς Ἰδέας τοῦ Ἀγαθοῦ⁵⁵.

SUMMARY

Education of the Guardians and Freedom of the City in Plato's *Republic*

By Eleni Kaklamanou, *Ass. Professor*
University of Crete

Plato in the *Republic* argues that freedom can be achieved through a long and laborious educational program, whose aim is to produce psychologically harmonious and free individuals ruled by reason. In the current article, I argue that the education provided to the class of the young guardians is of vital importance for the survival and flourishing of the city, since it is the class that secures its freedom. The guardians are the craftsmen of the city's freedom. The censorship of the poetry aims to help young souls to become free by shielding them from any possible influence of negative models of behavior.

---

55. Βλ. A. Silverman, "Ascent and Descent: The Philosopher's Regret", στίχοι: D. Keyt καὶ F. D. Jr. Miller (ἐπιμ.), *Freedom, Reason and the Polis: Essays in Ancient Greek Political Philosophy*, Cambridge University Press, New York 2007, σσ. 40-69· R. Kraut, "Return to the Cave: *Republic* 519-521", στίχοι: G. Fine (ἐπιμ.), *Oxford Readings in Philosophy: Plato 2, Ethics, Politics, Religion, and the Soul*, Oxford University Press, Oxford 1999, σσ. 235-254.